Cuypersbulletin

Nieuwsbrief van het Cuypersgenootschap,
vereniging tot behoud van negentiende- en
twintigste - eeuws cultuurgoed in Nederland.

jaargang 14 - nummer 1 - april 2009

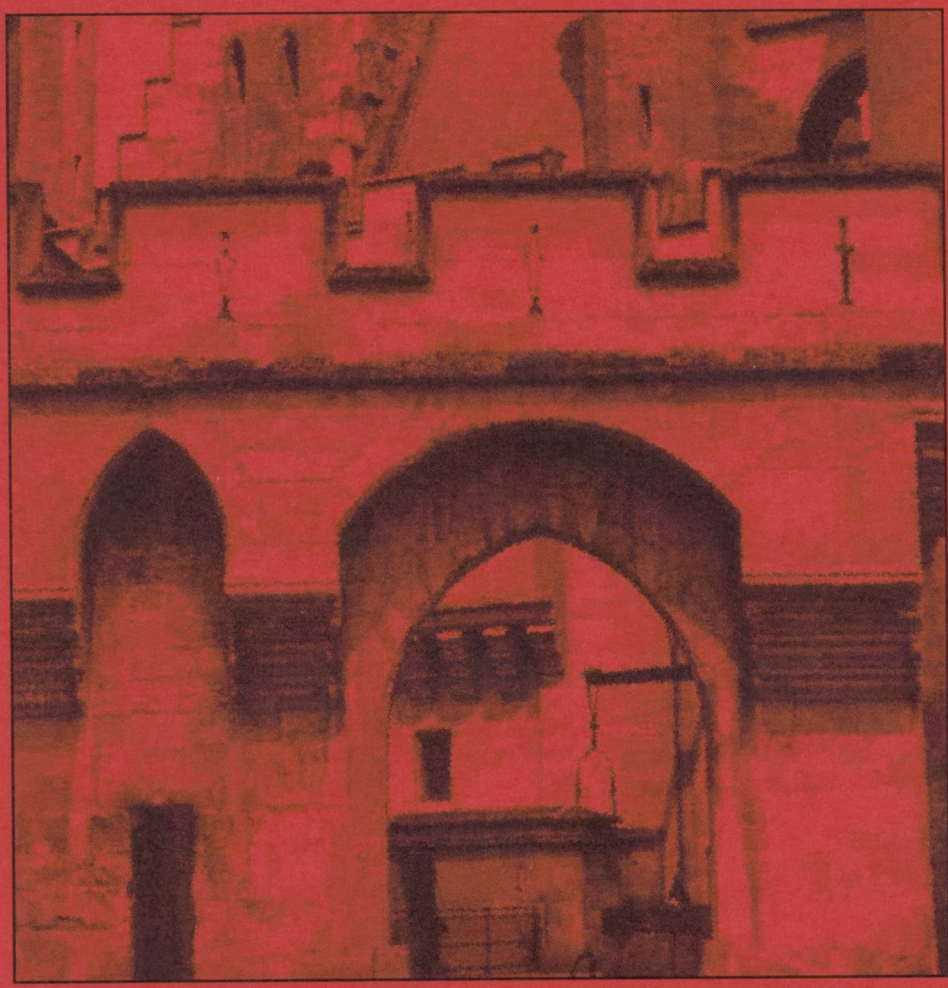

Cuypersgenootschap

Colofon

Het Cuypersbulletin verschijnt vier maal per jaar.
De redactie ontvangt graag mededelingen, wetenswaardigheden, brieven en korte artikelen over onderwerpen die het werkterrein van het genootschap in de ruimste zin van het woord betreffen. De opgenomen artikelen weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs de zienswijze van het bestuur.

Redactie: Hugo Landheer
Redactieadres: Ranonkelstraat 279, 2565 BE Den Haag, hal@xs4all.nl

Opmaak: Joke de Wolf, Amsterdam

Het Cuypersgenootschap, opgericht 15 januari 1984, is een vereniging tot behoud van negentiende – en twintigste eeuws cultuurgoed in Nederland.

Bestuur:
Prof. dr. V.V. Stissi, voorzitter
L.W. Dubbelaar, secretaris
mevr. Ph. A. Elout, tweede secretaris
Drs. J.G.W.R. Dekkers, penningmeester
Dr. H.A. Landheer BA en mr. M.M. G. M. Richter , leden

Secretariaat: Postbus 575, 6800 AN Arnhem
Tel. 0172 – 404 760

e-mail: secretaris@cuypersgenootschap.nl
website: www.cuypersgenootschap.nl en www.cuypersjaar.nl

Postbankrekening: 483 50 02 t.n.v. penningmeester Cuypersgenootschap, Druten

Afbeelding vooromslag: Kasteel Pierrefonds, poortgebouw
Afbeelding achteromslag: Perspectieftekening van het kasteel Pierrefonds

Inhoud

Redactioneel	3
Voorjaarsexcursie	4
Najaarsexcursie Pierrefonds	5
Vincent van Rossem hoogleraar	7
Boek Hein Salomonson	7
Boek Prix de Rome	8
Promotie Christian Bertram	9
Stichting Cuypersgenootschap	10
Afdeling Amsterdam blijft actief	10
Werkgroep restauratie	10
Meerenberg	11
Pied a terre van Pierre Cuypers	12
Aanmeldingsformmulier excursie	23

Redactioneel

— Hugo Landheer

We hadden onze nieuwe jaargang willen beginnen met een speciaal nummer waarin werd teruggekeken op 25 jaar Cuypersgenootschap. De samenstelling van zo´n jubileumnummer bleek evenwel meer tijd en energie te vergen dan de redactie ter beschikking stond. Het speciale nummer houdt u daarom van ons tegoed. Toch hadden we op 17 januari in Maastricht een buitengewoon gezellige, goed bezochte en geslaagde excursie. Elders in dit blad hebben we enkele impressies opgenomen. Het was een goed begin van een belangrijk jaar. Want op ons lijstje goede voornemens staan, naast het al genoemde jubileumnummer ook de verschijning van de kerken dvd, een jaarboek en een jubileumexcursie. We doen ons best die doelen te realiseren.
Overigens doen enkele leden van de jaarboekredactie van zich spreken. In chronologische volgorde promoveerde Christian Bertram op 12 februari van dit jaar in Groningen op *Stille Grösse, das niederlandische Interesse an Deutscher Architektur und Architekturförderung im 19. Jahrhundert*. Op 3 april werd in de Kunsthal in Rotterdam het eerste exemplaar van Coert Peter Krabbe's boek *Een Droomreis op papier, De Prix de Rome en de Nederlandse Architectuur (1808 – 1851)* aangeboden aan Ronald Rietveld, de laatste winnaar van de Prix de Rome. En last, but certainly not least, werd Vincent van Rossem per 1 mei benoemd tot hoogleraar monumenten en stedenbouwkundige vraagstukken vanaf de 19de eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Bestuur en redactie wensen betrokkenen van harte geluk met de bereikte resultaten!

Nog even over de zakelijke kant van ons genootschap. We hebben de ledenadministratie in de loop van het vorige jaar op de schop genomen. Met goedkeuring van de ledenvergadering werd een aanzienlijk aantal leden per 31 december 2008 geroyeerd. Betrokkenen bleven, ondanks herhaalde aansporingen, jarenlang in gebreke bij de betaling van contributie terwijl ze wel bulletins en jaarboeken ontvingen. Het genootschap gaat dus in uitgedunde vorm het jubeljaar in.
Een belangrijke ontwikkeling betreft de oprichting van de stichting Cuypersgenootschap enkele maanden geleden. Ook heeft de rechtszaak die tegen de bestuursleden van ons genootschap vorig jaar werd aangespannen wegens vermeende onrechtmatige handelingen en de financiële gevolgen daarvan, gevolgen gehad. Het genootschap heeft inmiddels een rechtsbijstandverzekering en het bestuur heeft besloten de juridische structuur zodanig te veranderen dat de bestuursleden niet langer aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de gevolgen van acties. Meer daarover elders in dit blad en op de algemene ledenvergadering.
Rest mij u uit te nodigen voor de excursie in Utrecht op 16 mei en uw bijzondere belangstelling te vragen voor de uitnodiging voor de najaarsexcursie van 25 tot en met 27 september, waarover u meer informatie kunt vinden op bladzijde 5.

Voorjaarsexcursie op zaterdag 16 mei 2009

De voorjaarsexcursie met ALV wordt gehouden op zaterdag 16 mei. Wij bezoeken dan de stad Utrecht. Bij het ter perse gaan van dit bulletin, kunnen we het exacte programma nog niet aangeven. Zodra het programma definitief is, zullen wij dit kenbaar maken op onze website www.cuypersgenootschap.nl. Degene die zich voor de excursie hebben aangemeld worden per mail ingelicht over het programma.

In de ochtend zullen wij een bezoek brengen aan villa Jongerius aan het Merwedekanaal waar we een rondleiding krijgen. Op www.jongeriuscomplex.nl vindt u nadere informatie over de villa uit 1913 met voormalige aardewerkfabriek Mobach dat als jong rijksmonument is aangewezen. Vervolgens maken we een wandeling langs het oude Merwedekanaal met de Rijksmunt en oude sluizen en bruggen van het kanaal. We brengen daarna een bezoek aan de Sint Antoniuskerk van Jan Stuyt in de wijk Lombok. In de buurt daarvan zullen wij de lunch gebruiken en een Algemene Ledenvergadering houden. In de middag wandelen we naar de binnenstad van Utrecht. Op de planning staat een bezoek aan de Sint Willibrorduskerk van Alfred Tepe met een nog compleet Bernulphusgilde interieur. Indien de tijd het toelaat, wandelen we langs een paar opmerkelijke 20ste eeuwse bouwwerken in de binnenstad waaronder de Schouwburg van Dudok, het postkantoor en de Neudeflat. Nogmaals, dit programma is onder voorbehoud. Exacte tijden kunnen nog niet worden aangegeven.

Verzamelen om 9.30 uur nabij de uitgang aan de zuidzijde van het station Utrecht CS op het Jaarbeursplein. Dus niet de uitgang via Hoog-Catharijne. Rond 17.30 eindigt de excursie. De excursie is een wandelexcursie. Er wordt geen gebruik gemaakt van een bus. Overigens zijn de te bezoeken locaties goed per openbaar vervoer te bereiken. Wij zijn op de excursie telefonisch bereikbaar op nummer 06-23398363.

Kosten:
De kosten van de excursie bedragen € 35,- voor leden en € 40,- voor niet-leden.

Aanmelding:
Aanmelding bij Jan Dekkers, Hogestraat 20, 6651 BL Druten (0487-512482) of op dekkersdruten@hetnet.nl onder gelijktijdige overmaking van het verschuldigde bedrag op rekening 483 50 02 van het Cuypersgenootschap onder vermelding van voorjaarsexcursie 2008.

Voor overige vragen over de excursie en de algemene kedenvergadering kunt u terecht bij onze secretaris Leo Dubbelaar op secretaris@cuypersgenootschap.nl

De agenda voor de ledenvergadering van zaterdag 16 mei 2009

1. Opening
2. Mededelingen
3. Vaststelling van het verslag van de vergadering van 25 oktober 2008 in Rotterdam - Vreewijk.
4. Vaststelling jaarrekening 2008 en verslag van de kascommissie 2008
5. Verkiezing kascommissie 2009
6. Jaarverslag 2008 door de secretaris
7. Toelichting op de oprichting van de stichting Cuypersgenootschap
8. Activiteiten rond het 25-jarig bestaan waaronder jubileumexcursie naar Pierrefonds
9. Rondvraag
10. Sluiting

De jaarverslagen van secretaris en penningmeester worden ter vergadering voorgelezen en in een later nummer van het bulletin integraal opgenomen.

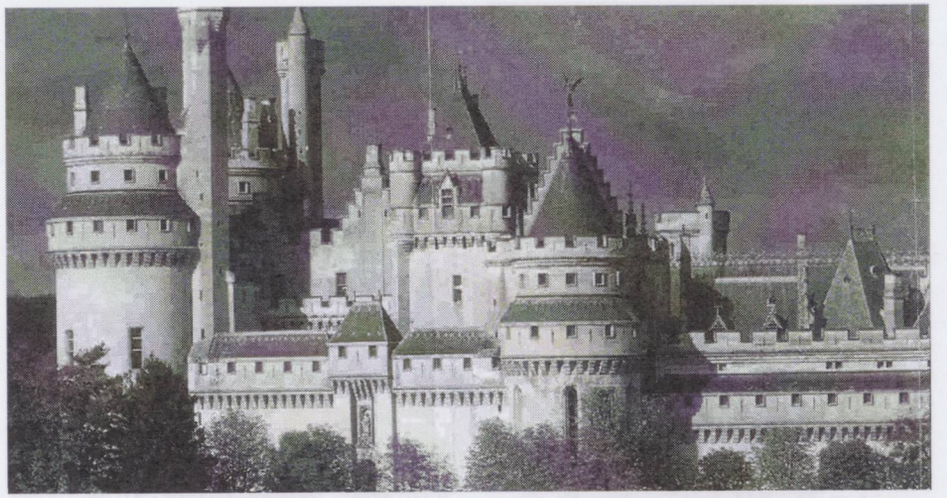

Jubileumexcursie
In de voetstappen van Cuypers
25 t/m 27 september 2009

'Je pars demain matin à 7 heures pour Compiègne et ensuite au Chateau de Pierrefonds ou Viollet le Duc m'attends', schrijft Pierre Cuypers op 8 april 1867 aan zijn vrouw Nenny. De Fransman laat hem zijn restauratie- en nieuwbouwplannen zien. Het is een inspirerend project waar Cuypers alleen maar van kan dromen. Vijfentwintig jaar later zal hij koppen en diermotieven uit Pierrefonds verwerken in zijn eigen kasteel De Haar in Haarzuilens.
In dit jubileumjaar willen wij de 'vliegende architect' in zijn voetschreden volgen, en zien waar hij zijn inspiratie vandaan haalt.

We bieden u een meerdaagse excursie aan (van 25 t/m 27 september) naar het kasteel van Pierrefonds. Onderweg maken we kennis met het werk van Cuypers' Belgische evenknie, Jan Gotiek, Jean Baptiste Bethune, die evenals Viollet-le-Duc deel uitmaakt van diens uitgebreide, internationale kennissenkring.
Op de terugweg bezoeken we Ieper, waar de hoogbejaarde Cuypers in 1918 nog een restauratieadvies heeft uitgebracht voor de tijdens de Eerste Wereldoorlog verwoeste Lakenhal.

Programma van dag tot dag

Dag 1: naar Compiègne
We vertrekken vanmorgen vanaf het NS-Station Amsterdam-Sloterdijk (08.00 uur) en het NS Station Breda (09.30 uur) per touringcar richting Frankrijk. Onderweg bezoeken we het kloostercomplex Vivenkapelle, in de buurt van Brugge, een belangwekkend Gesamtkunstwerk van Bethune. De luiken van het orgel in de kloosterkerk zijn beschilderd door de latere atelierchef van Cuypers, de Duitse kunstenaar August Martin
Na de lunch rijden we naar Compiègne, waar we de komende twee nachten zullen verblijven in het Best Western Hotel Les Beaux Arts, in het centrum van de stad. De kamers zijn voorzien van een badkamer met douche en toilet. We dineren in het hotel.

Dag 2: Pierrefonds
Na het ontbijt rijden we een klein stukje (ca. 20 minuten) per bus naar Pierrefonds. We bezoeken het imposante kasteel Pierrefonds, een "herschepping" door Violet-le-Duc. Tussen10.30 uur en 13.30 uur zullen we met een Engelssprekende gids een uitgebreide rondwandeling maken door het kasteel. We krijgen

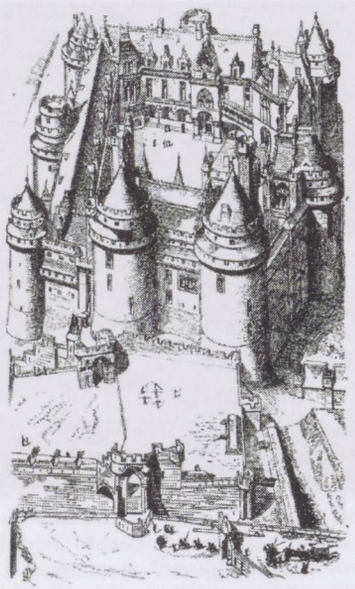

VUE CAVALIÈRE DU CHATEAU DE PIERREFONDS
(Côté d'entrée).

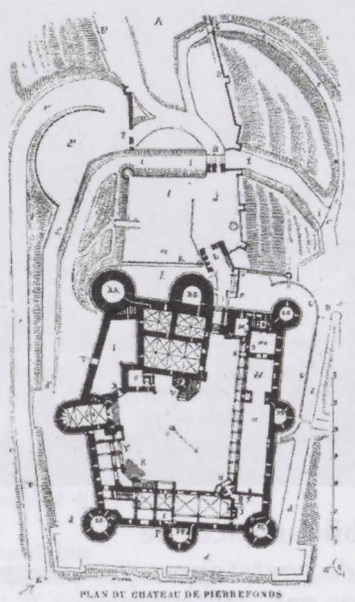

PLAN DU CHATEAU DE PIERREFONDS
(Rez-de-chaussée).

zelfs een speciale toegang tot het appartement van Napoleon III en het hart van de Chapelle, waar normaliter niemand in mag komen.
's Middags keren we terug naar Compiègne. Hier zien we het kasteel en heeft u gelegenheid om het Musée du second Empire te bezoeken (facultatief, entreegelden niet inbegrepen). We dineren vanavond in het hotel.

Dag 3: terugreis via Ieper
Onderweg naar Nederland maken we een stop in Ieper. In Ieper zullen we een stadswandeling/rondrit maken onder deskundige leiding van een lokale gids. 'Avonds komen we weer aan in Breda en Amsterdam, het einde van deze reis.

De reis wordt verzorgd door SRC Cultuurvakanties uit Groningen. De ANVR Reisvoorwaarden zijn van toepassing.

Deelname
Deelname aan de excursie geldt uitsluitend voor leden van het Cuypersgenootschap en hun partners. Het is mogelijk om tegelijkertijd lid te worden en in te schrijven voor de excursie.
Opgave: uiterlijk 15 mei 2009.

De kosten
Voor leden van het Cuypersgenootschap bedragen de kosten van deze reis € 299 per persoon op basis van een tweepersoonskamer. Voor hun partners € 375 per persoon. De toeslag voor een éénpersoonskamer bedraagt € 82 per persoon.

In de reissom zijn inbegrepen: het vervoer per touringcar, twee overnachtingen, verzorging op basis van halfpension (ontbijt en diner in het hotel), de rondleidingen en entreegelden. Niet inbegrepen zijn reis- en of annuleringsverzekering, de overige maaltijden, drankjes bij de maaltijden, de facultatieve excursies en fooien.

Inschrijving geschiedt in volgorde van betaling. Tegelijkertijd met het opsturen van het formulier dient u een aanbetaling van € 150 per persoon over te maken op rekeningnummer 4835002 t.n.v. Cuypersgenootschap Druten onder vermelding van Jubileumexcursie 2009. Voor 1 augustus 2009 dient u het restant te voldoen. Voor vragen kunt u contact opnemen met Jan Dekkers (0487 512482)
U ontvangt een bevestiging zodra uw deelname definitief is.

Het inschrijfformulier vindt u op blz. 23 van dit bulletin, of op www.cypersgenootschap.nl.

♦

Vincent van Rossem hoogleraar

Per 1 mei 2009 is dr. Vincent van Rossem (1950) benoemd tot hoogleraar Monumenten en stedenbouwkundige vraagstukken vanaf de 19de eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Inhoudelijk betekent de leerstoel een grote verrijking voor het onderwijs en onderzoek in de kunstgeschiedenis, cultuurgeschiedenis en erfgoedstudies.

Van Rossum is architectuurhistoricus bij het Bureau Monumenten & Archeologie. Met meer dan 8500 monumenten is Amsterdam de grootste monumentenstad van Nederland. Samen met de leerstoel Maritieme en urbane archeologie van de late middeleeuwen en de vroegmoderne periode is met de leerstoel van Van Rossem nu het hele spectrum van het Amsterdamse erfgoed goed geborgd binnen de wetenschap. Van Rossem promoveerde in 1991 cum laude aan de UvA op het proefschrift 'Het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Geschiedenis en ontwerp'. Hij werkte onder andere als freelance onderzoeker en schrijver, en als postdoc aan de UvA.

Hein Salomonson, architect

Hein Salomonson (1910-1994) behoorde tot de tweede generatie architecten van het Nieuwe Bouwen. Hij volgde zijn opleiding eerst in Den Haag en daarna in Wenen bij Josef Hoffmann en Oswald Haerdtl. In zijn opleidingstijd werd hij gegrepen door de experimentele moderne architectuur van De Stijl en het Nieuwe Bouwen. Na een zomer op het atelier van Le Corbusier in Parijs vestigde hij zich in Amsterdam.

Als redacteur van het tijdschrift *Goed Wonen* gaf Hein Salomonson mede vorm aan het moderne wonen in de jaren vijftig en zestig in Nederland. Salomonson had een esthetische opvatting met veel oog voor detail, materiaal en vorm en werd geïnspireerd door het werk van Le Corbusier, Alvar Aalto en Gerrit Rietveld. Hij werkte regelmatig samen met Alexander Bodon en met de tuinarchitecten Mien Ruys en prof. ir J.T.P. Bijhouwer.

Salomonson is vooral bekend door zijn woonhuizen en interieurs. Zijn meest bekende huis is de villa op kolommen voor de sigarettenfabrikant Orlow in Amsterdam (1960). Hij ontwierp ook winkels, tentoonstellingen, meubelen (voor Metz & Co, Goed Wonen en A. Polak's Meubelindustrie) en kantoren. Architectuur uit de jaren vijftig en zestig is sterk bedreigd, zo ook het werk van Salomonson. Veel van zijn zorgvuldig tot in de details vormgegeven gebouwen en interieurs zijn verdwenen of verminkt. Toch behoort zijn werk tot het beste uit deze periode en is het zeer typerend voor de naoorlogse moderne villabouw in Nederland.

Droomreis op papier. De Prix de Rome en de Nederlandse architectuur

Op de zolder van een boerderij in Barchem, een vlek in de Achterhoek, heeft ongeveer veertig jaar een prachtige collectie 19de-eeuwse architectuurtekeningen verborgen gelegen. Het gaat om werkstukken die de architect Anthony Willem van Dam (1815-1901) in 1837-1841 in Frankrijk, Italië en Griekenland maakte, na het behalen van de Gro(o)te Prijs voor Architectuur (de Nederlandse pendant van de Franse Prix de Rome). In 1997 trof de architectuurhistoricus Coert Krabbe de tekeningen van Van Dam aan (ruim 225 stuks), na jarenlang speurwerk. Het belang van Van Dams tekeningen - die centraal staan in dit boek - valt moeilijk te overschatten. Van de uitgezonden jonge architecten was tot nu toe geen enkele reistekening bekend. Het gelukkige toeval wil ook dat een groot deel van Van Dams correspondentie bewaard is gebleven, waardoor veel bekend is over zijn werkzaamheden en contacten en zijn reis gereconstrueerd kan worden. Aan de hand van Van Dams nalatenschap laat Coert Krabbe zien welke veranderingen zich voltrokken in de Nederlandse architectuur van rond 1840. Van Dam bestudeerde niet alleen de overblijfselen uit de oudheid en de renaissance in Italië, en leerde de Franse academische ontwerpprincipes aan, hij koos er bewust voor de hele architectuurgeschiedenis te bestuderen. Hiertoe werd hij aangemoedigd door zijn Parijse leermeester Henri Labrouste. Door de geschiedenis van de architectuur te bestuderen kon een architect - zo meende Labrouste - ontdekken dat vormen in de loop der tijd steeds afhankelijk waren van de natuurlijke en maatschappelijke omstandigheden. Voor 19de-eeuwse architecten was dit een belangrijk gegeven; zij moesten een architectuur ontwikkelen die voldeed aan de eisen van een sterk veranderende samenleving.

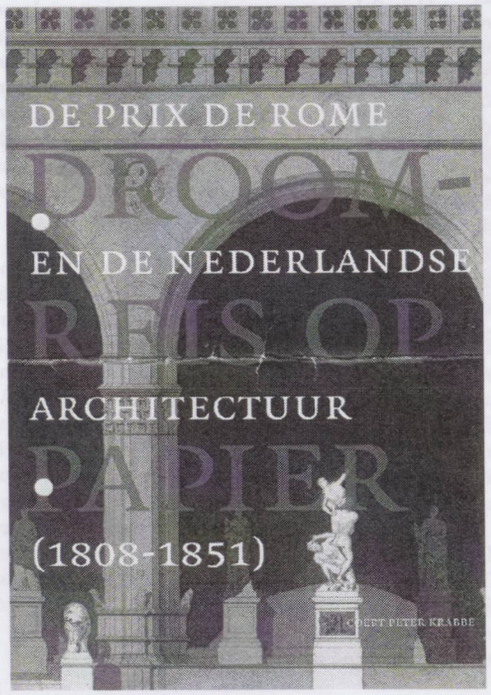

Coert Krabbe. *Droomreis op papier. De Prix de Rome en de Nederlandse architectuur (1808 - 1851).* PrimaveraPers, 2009. Gebonden, 300 pagina's, ca. 300 ill. grotendeels in kleur Prijs: € 39.50

ISBN: 978-90-5997-073-1

Duitse architectuur: van voorbeeld naar tegenbeeld

Christian Bertram promoveerde op 12 februari aan de Rijksuniversiteit Groningen op *Stille Grösse, das niederlandische Interesse an Deutscher Architektur und Architekturförderung im 19. Jahrhundert.*

Tot 1830 had Nederland weinig oog voor de Duitse architectuur. In de jaren daarna veranderde dat snel: de Duitse architectuur sprak hier vanaf circa 1840 zeer tot de verbeelding en diende decennialang als voorbeeld en referentiekader. Christian Bertram onderzocht de rol die Duitsland in de negentiende eeuw speelde voor de ontwikkeling van de Nederlandse architectuur en concludeert dat de Nederlandse houding twéé keer omsloeg: van desinteresse naar bewondering en van bewondering naar een verguizing die evenzeer richting gaf aan de architectuur.

Sinds de afscheiding van België in 1830 was Nederland op zoek naar een nieuwe identiteit. Het kersverse koninkrijk België pakte groots uit met zijn architectuur. Nederland achtte het ook tijd voor imposante bouwwerken. Alleen, hoe viel dat te verenigen met de traditie van soberheid? In de zoektocht naar voorbeelden in de architectuur vielen Frankrijk en Engeland af: daar werd te pompeus gebouwd. Gelukkig diende zich met de opkomende Duitse staten een nieuw voorbeeld aan. 'Tot halverwege de achttiende eeuw golden die als achterlijk', aldus Bertram, 'maar daarna zaten ze cultureel gezien in de lift. Als zij zichzelf hadden kunnen heruitvinden, kon Nederland dat ook, was het idee.' Bovendien bouwden architecten als Schinkel en Von Klenze op een manier die Nederland aansprak; sober maar toch groots. Deze 'Stille Grösse' werd hét voorbeeld in de Nederlandse architectuurdiscussie.

Grote rol overheid bij architectuur

Duitsland werd vanaf 1840 tientallen jaren het voorbeeldland bij uitstek in de Nederlandse architectuurdiscussie. Op diverse terreinen, zo verduidelijkt Bertram: 'Niet alleen de sobere grootsheid van de gebouwen van Duitse architecten was een voorbeeld, maar vooral de grote rol van de overheid in het stimuleren en controleren van de architectuur en de reorganisatie van het architectuuronderwijs.' Zo haalde Thorbecke in 1864 de eerste Nederlandse architectuurhoogleraar 'nieuwe trant' uit Beieren, gevolgd door een hele reeks Duitse docenten. Met name in de kerkenbouw, het kunstonderwijs en bij architectuurprijsvragen waren de Duitsers opvallend aanwezig.

Angst voor culturele annexatie

Rond 1870 kwam de Duitse dominantie in een ander daglicht te staan. 'De Pruisische annexatiepolitiek en de stichting van het Duitse keizerrijk wekten de verdenking dat Nederland doelwit was van een sluipende culturele annexatie', verklaart Bertram de veranderde houding. Nederland probeerde zich juist los te maken van het Duitse voorbeeld; de architecten Kromhout, Van der Pek en Berlage gingen op zoek naar 'Stille Grösse' van eigen bodem. 'De nieuwe Nederlandse architectuur was voor een belangrijk deel het gevolg van een reactie op de Duitse invloed. Na 1870 was het Duitse tegenbeeld voor de Nederlandse architectuurdiscussie even belangrijk als het voorbeeld van vóór 1870.'

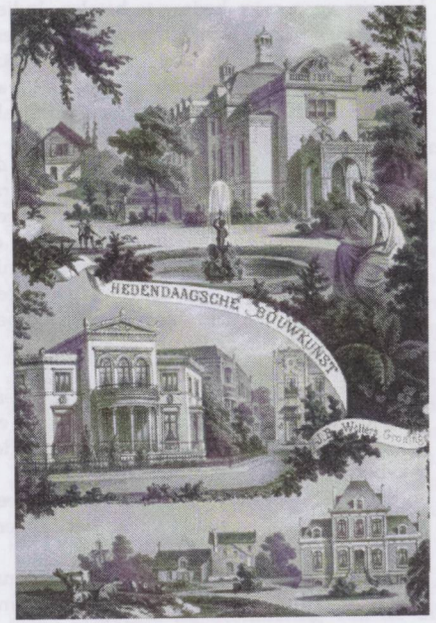

Stichting Cuypersgenootschap opgericht

— Mr. Marcel Richter

Sinds kort bestaat naast onze vereniging ook de stichting Cuypersgenootschap. Het bestuur heeft tot het oprichten van deze stichting besloten om zo te voorkomen dat wij in juridische procedures niet-ontvankelijk verklaard worden omdat de statuten van onze vereniging niet toereikend zijn.
Het probleem zit er namelijk in dat in de statuten van onze vereniging staat dat wij ons inzetten voor monumentale gebouwen uit de negentiende en begin twintigste eeuw. Echter, het Cuypersgenootschap wil zich ook inzetten voor Wederopbouw monumenten.
Aangezien de statuten van onze vereniging alleen gewijzigd kunnen worden als tweederde van onze leden in een algemene ledenvergadering aanwezig dan wel vertegenwoordigd zijn, is het haast onmogelijk om de wijziging van de statuten goedgekeurd te krijgen. De reden hiervoor is dat tijdens een ledenvergadering geen tweederde van het aantal leden aanwezig is.
Als lid van het Cuypersgenootschap bent u ook donateur van onze nieuwe stichting. U hoeft hiervoor geen extra bedrag te betalen. Indien een rechter vraagt wie wij precies vertegenwoordigen, kunnen wij aangeven dat wij ook donateurs hebben. Hierbij is het niet van belang dat dit donateurschap deel uitmaakt van uw lidmaatschap van onze vereniging.
Op dit moment wordt voor de stichting de ANBI-status aangevraagd. U zult zich afvragen: wat is een ANBI? Een ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling) is een culturele of wetenschappelijke instelling die als zodanig door de Belastingdienst is aangewezen. Alleen de instellingen die zijn aangewezen, kunnen gebruik maken van de fiscale voordelen.
De fiscale voordelen zijn:
-een ANBI hoeft geen successierecht of schenkingsrecht te betalen over erfenissen en schenkingen die de ANBI ontvangt in het kader van het algemeen belang;
-uitkeringen die een ANBI doet in het algemeen belang zijn vrijgesteld voor het schenkingsrecht;
-als u een gift wilt overmaken, kunt u als donateur de gift van de inkomstenbelasting aftrekken (uiteraard binnen de daarvoor geldende regels).
Op het moment dat de stichting Cuypersgenootschap de ANBI-status ontvangen heeft, zal dit bekend worden gemaakt in ons bulletin.

♦

Afdeling Amsterdam blijft actief

Het overzicht van de acties die onze actieve afdeling Amsterdam voert is altijd weer interessant. Het is ondoenlijk in dit blad een volledig overzicht weer te geven. Vaak gaat het om individuele panden zoals de Citybioscoop op het Leidseplein of het gebouw van het GAK aan het Bos en Lommerplein. Soms gaat het om complexen zoals Jeruzalem dat minister Plasterk onlangs op de lijst van 100 topmonumenten uit de wederopbouw plaatste. Desondanks is het nog de vraag of het complex in zijn geheel kan worden behouden.

Op dit moment voeren de leden van de afdeling 29 acties voor het behoud van even zo vele panden, complexen of buurten. Voor alle acties geldt dat sommige met succes worden bekroond en andere niet. Mocht u interesse hebben, dan volstaat een mailtje aan de secretaris van de afdeling, dr. Ludy Giebels.

♦

Behoud door restauratie

— Werkgroep Restauratie

Met het fenomeen rijks- of gemeentelijk monument is iedereen bekend. Waar velen niet bij stilstaan is dat een monument net als ieder ander gebouw onderhoud behoeft of dat een functietransformatie van een gebouw tot ingrijpende aanpassingen kan leiden. Niet zelden hebben we het dan over meer dan alleen verbouwen., Het gaat dan om een restauratie. Wat behelst een restauratie? Is dat meer dan het stoppen van verder verval en slijtage? Wat gebeurt er als er ingrijpende technische maatregelen moeten worden getroffen om het monument overeind te houden? Wat maakt een "restauratie" tot een geslaagde restauratie?

In tegenstelling tot ons omringende landen is er in Nederland weinig polemiek over een uitgevoerde restauratie. Vreemd eigenlijk omdat er zoveel aspecten aan een restauratie kleven en er vaak vele keuzemomenten zijn die consequenties voor het eindresultaat hebben. Dat roept vragen op.

Gaat het 'slechts' om achterstallig onderhoud? Gaat het om een functietransformatie? Is het gebouw al eerder gerestaureerd? Wordt er voorafgaand aan de restauratie voor een integraal bouwhistorisch onderzoek gekozen? Wat beoogt de opdrachtgever? Hoe is de verhouding opdrachtgever – (restauratie)architect – aannemer en onderaannemers? Zijn benodigde oorspronkelijke bouwmaterialen nog verkrijgbaar? En kiezen we daar ook voor? Al deze factoren zorgen ervoor dat het niet gemakkelijk kiezen is tussen de vele richtingen van een restauratie. Dat gaat dan ook gepaard met een grote variatie in de kwaliteit van restauraties. Investeren we nog wel voldoende in de kwaliteit van de opleidingen en beschikken rijk en gemeenten nog over voldoende kennis op dit specialistische terrein. Dat is van geroot belang tegen de achtergrond van voorgestelde nieuwe rollen van rijk en gemeente bij de modernisering van de monumentenzorg (MoMo).

Nu lijkt het met de nieuwe instandhoudingregelingen van de RACM wel of restauratie plaats maakt voor onderhoud, maar in de praktijk zullen grotere restauraties nog steeds noodzakelijk zijn. Daarbij gaat men dan nog steeds ingrijpend te werk. Denk bijvoorbeeld aan de grote restauratie van de Bossche Sint-Jan. Daarbij is men uitgegaan van het principe dat de kerk voor 50 jaar vrij moet blijven van ingrijpende restauraties. Een goed uitgangspunt, maar in de praktijk leidt het ertoe dat onderdelen die nog 30 jaar meekunnen nu toch vervangen moeten worden. Dat tast de authenticiteit van het materiaal aan. Is dan het Engelse systeem niet beter, waarbij de grote kathedralen voortdurend onderhevig zijn aan kleinschalig herstel: hier een travee, daar een dakvlak, dan weer een balustrade of pinakel. Dan is er steeds een kleine groep deskundige arbeiders aan het werk.

Het geweld van de grootschalige restauratie wordt daarmee vermeden. Tevens voorkomen we daarmee een ander probleem, dat samenhangt met het gebruik van nieuwe technieken en materialen. Stel dat aan een grote restauratie voor het eerst en op grote schaal nieuwe materialen worden gebruikt en deze blijken later niet afdoende te zijn, dan zijn de gevolgen groot. Denk aan het gebruik van onvoldoende weervast gebleken Udelfanger steen door Pierre Cuypers en zijn tijdgenoten. Hoe vergaat het over tientallen jaren onze Portland steen of Basaltlava? Of onze geavanceerde vochtwerende pleisterlagen? Mogen er producten toegepast worden waarvan niet bekend is of de levensduur voldoende is? Is er wel voldoende coördinatie waardoor de algehele kwaliteit geen wisselingen kent? Voorziet een restauratie in onderhoud en behoud in lange termijn? In welke mate worden bestaande materialen gerespecteerd, gelet op levensduur en een eventueel nieuwe functie?

Vele vragen die bij een verantwoorde restauratie gesteld kunnen worden, ja nog sterker, naar idee van deze werkgroep zeker gesteld moeten worden. Wordt vervolgd dus!

♦

Meerenberg

— Leo Dubbelaar

Tot mijn vreugde kan ik melden dat we het beroep tegen verruïnering van de zuidvleugel en afbraak van de schoorsteen van Meerenberg te Bloemendaal hebben gewonnen. De rechters hebben ons beroep gegrond verklaard. Bijna al onze argumenten zijn gehonoreerd. Met name de gemeente Bloemendaal kan niet aannemelijk maken dat verruïnering en sloop noodzakelijk is. Overigens stelt de rechter ons in het gelijk dat verruïnering neerkomt op algemene sloop van een monument. Ook de uitgebreide redengevende omschrijving over de zuidvleugel heeft in ons voordeel gewerkt. Voor de rest verwijs ik naar de bijgevoegde uitspraak. We hebben vandaag ook de uitspraak per post ontvangen.

Voor één punt hebben we van de rechter geen gelijk gekregen. Bij bestudering van de uit-

spraak kom ik dan tot de conclusie dat de Monumentencommissie en de Rijksdienst hebben zitten te slapen en geen advies hebben uitgebracht aan de gemeente over de schoorsteen. De rechter geeft hier duidelijkheid dat ook bij verbouw- en sloopplannen gekeken zal worden bij complexonderdelen die bij de plannen zijn betrokken. De gemeente Bloemendaal heeft advies gevraagd voor het complexnummer, terwijl de RACM heeft geadviseerd over een onderdeel van het complex. Betekent dat voor een monument-nummer (onderdeel van het complex) waarvoor geen advies wordt gevraagd toch wordt betrokken in de vergunning omdat op de tekeningen de schoorsteen is weggelaten.
Ik weet niet of we op dit punt in het gelijk worden gesteld door de Raad van State. In ieder geval zal ik hierover met de juridische afdeling van de RACM contact opnemen en alsnog verzoeken om advies over de schoorsteen. De rijksdienst kan ook ongevraagd advies geven.

'Het pied-à-terre van Pierre Cuypers

—Ing. Gerard van Asperen

Ing. Gerard van Asperen is al jaren gefascineerd door de figuur van Pierre Cuypers. Hij heeft zich in verschillende aspecten van zijn leven en werk verdiept. In 2007/4 en 2008/1 publiceerden wij zijn artikel 'De relaties van PJHC', waarin hij onderzocht hoe Cuypers' loopbaan begon. In een nieuwe serie artikelen staat de Valkenburgse periode in het leven van de architect centraal.

Een andere Pierre Cuypers te Oud Valkenburg. "Den Heiligen Dries"[1]

In Valkenburg bestaat nog steeds onduidelijkheid over de vraag wat in feite het oorspronkelijke pied-à-terre moet zijn geweest van Pierre Cuypers (PC). Neerhem 8 wordt in de volksmond het "De Quay's huis" genoemd, omdat Josepha de Quay-Alberdingk Thijm, kleindochter en laatste nazaat van PC, degene is die tot 1956 nog in het huis woonde en die bij vele Valkenburgers nog bekend is. Vervolgens neemt men aan dat PC ook daar gewoond moet hebben. Met dit onderzoekje probeer ik aan te tonen dat PC niet op Neerhem 8 heeft gewoond, maar op Neerhem 6. Wel was hij lange tijd eigenaar van beide huizen en van 1912 tot 1916 van alle drie de huizen, Neerhem 4, 6 en 8.

De logeerperiode bij pastoor Langenhoff (1869-1888).

De Weleerwaarde Heer Johannes Josephus (Jan) Langenhoff (*Roermond 21-08-1822 - †Oud Valkenburg 14-08-1898), Rooms Katholiek Priester, wonende te Roermond, koopt op 10 juli 1869 een huis met schuur, stallingen tuinen en houtgewas in de gemeente Oud Valkenburg sectie C, nummers 3, 4, 5 en 6 (ged.) met een gezamenlijk oppervlak van vierenvijftig roeden en zevenentwintig el. Hij koopt het van Vrouwe Francisca Josephina Delacroix, zonder beroep, die bijgestaan wordt door haar echtgenoot Karel Lodewijk Quaedvlieg, Looijer, beide wonende te Nordberg bij Eschweiler, Pruissen. Zij had dit onroerend goed geërfd van haar overleden vader, Frederik Theodoor Hubert Delacroix, op 26 juni 1841. Het is het huis op het adres Neerhem 8 te Oud Valkenburg waar heden ten dage huisarts C.P.L. Straus woont.

Na zijn priesteropleiding werd Jan Langenhoff kapelaan in de Sint Servaaskerk te Maastricht waar ook Caspar de Hessele (1822-1921) kapelaan was. Zij besloten in 1850 om samen als missionaris naar Nederlands Indië te gaan.
De van oorsprong negentiende-eeuwse "missionarissen oude stijl" hielden zich voornamelijk bezig met het directe apostolaat, oneerbiedig gezegd het "zieltjes winnen". Missionarissen nieuwe stijl richtten zich voornamelijk op het inplanten van de wereldkerk. Voor hen woog het indirecte apostolaat via onderwijs en gezondheidszorg zwaarder.[2]
Zij arriveerden te Batavia op 16-03-1851. De Hessele ging naar Java om te werken in Surabaya, omdat Langenhoff was voorbestemd voor de Chinese missie op Bangka ging hij in april 1851 eerst naar Singapore, Maleisië. Van daar naar het eiland Penang om Chinees te leren. In oktober 1852 keerde hij terug naar Batavia en in december 1853 kreeg hij toestemming om als eerste residerende priester te gaan werken op Bangka te Sungaiselan. Hij was daar in dienst als geestelijke van de tweede rang.[3]
Jan Langenhoff bouwde op Bangka twee kerken, een kapel en een weeshuis voor Chinese kinderen en een toevluchtsoord voor ouden van dagen.[4] Na ongeveer tien jaar daar gewerkt te hebben kreeg hij in 1864 problemen met de lokale overheid naar aanleiding van de geestelijke verzorging van Chinese mijnwerkers op het eiland. Dit leidde er toe dat Jan Langenhoff in februari 1865 van het eiland werd verbannen en in december 1867 werd hij formeel door de gouverneur-generaal voor Nederlands-Indië, van 1861 tot 1866, Mr. Ludolph Anne Jan Wilt baron Sloet van de Beele (1806-1890) eervol ontslag verleend en met ziekteverlof naar Europa terug gezonden.[5]

Op zondag 17 Juli 1870 is PC te Bocholtz bij pastoor Hendrik Joseph Henrotte (1816-1895)[6] voor het ontwerp van de parochiekerk van de Heilige Jacobus de Meerdere. De bouw zal duren tot 1873. Nenny maakt zich ongerust omdat de Frans - Duitse oorlog zojuist is uitgebroken en PC zich juist in dat gebied bevindt, zo blijkt uit een gedeelte van een brief die PC van daar stuurt aan zijn vrouw Nenny Alberdingk Thijm.
"Gij zult zeker niet zonder vrees zijn omtrent de oorlog[7] die zoo ineens is uitgebroken en misschien hebt gij al stille wenschen gemaakt voor mijne gelukkige thuiskomst, temeer daar ik zoo in de nabijheid van de oorlog werende partij rondzwerf, wees echter daarover niet ongerust mijne liefste. Als Nederlander genieten wij alle vrijheid zoodat ikzelf vandaag nog 2 maal de grenzen over moet, d. w. zeggen, naar Aken en dan naar Rolduc. Toen ik gisteravond om elf uur van Simpelveld naar hier wandelde hebben wij Pruisische deserteurs ontmoet. De beweging is in deze streken zeer groot. God geve dat de beslissing spoedig volge.
Gister ben ik bij pastoor Langenhoff geweest, hij was zaterdagavond (ik kwam er om half tien aan) lijdend. Hoofd, kies en aangezichtspijn. Mijn bezoek had een goeden invloed op zijn toestand, en ofschoon hij gister geen H. Mis gelezen heeft was hij

Oud Valkenburgerweg 8 - 6 - 4

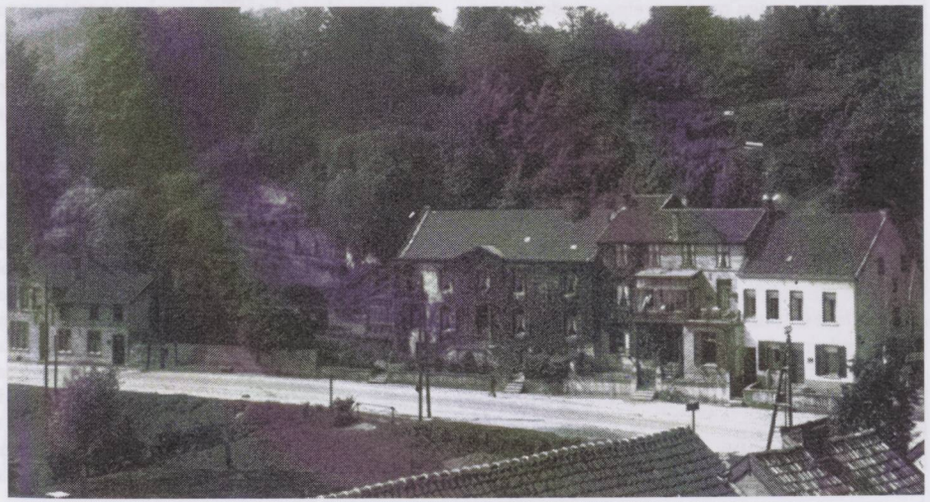

door den dag bijzonder wel. De ligging van zijne woning is uitmuntend, het uitzicht biedt een heerlijk bergachtig landschap aan."
"Langenhoff vreesde de avond licht. Ik vrees dat, dat werkeloos leven, onze goede pastoor teveel voor zichzelf zorgend zal maken. Dat is een gevaarlijk punt voor de Heeren."

Uit de laatste alinea's blijkt dat pastoor Jan Langenhoff, in feite emeritus pastoor ofwel emeritus apostolaat-missionaris in ruste was en geen functies meer vervulde. Voor een man van 45 jaar is dat opmerkelijk. Ook valt hieruit op te maken dat hij ziekelijk was. Zijn ziekteverlof zal dan toch ook wel een grond van waarheid hebben gehad en niet alleen een dekmantel zijn geweest om hem vanuit Batavia naar Europa terug te zenden.
Volgens de voornoemde koopakte uit 1869 woont Jan Langenhoff in die tijd te Roermond maar in het bevolkingsregister van Roermond komt hij niet voor. In september 1869 op 47 jarige leeftijd wordt hij ingeschreven in het bevolkingsregister van Oud Valkenburg, met de vermelding dat hij uit Oost-Indië kwam.
Vanaf zijn vertrek uit Nederlands Indië tot de koop van het huis in 1869 is er nog anderhalf jaar verlopen en is het zeerwel mogelijk dat Jan Langenhoff bij familie te Roermond verbleef om tot rust te komen en misschien somtijds te Maastricht verbleef om daar in zijn voormalige parochie Sint Servaas diensten uit te voeren en uit te kunnen zien naar een eigen onderkomen in deze voor rust zoekenden prachtige omgeving.
Pastoor Langenhoff moet in ieder geval in "goeden doen" geweest zijn om een dergelijk pand in dit schitterende landschap te Oud Valkenburg, juist buiten de Berckelpoort van Valkenburg gelegen, te kunnen verwerven en onderhouden.

PC moet pastoor Langenhoff gekend hebben omdat die ook in Roermond geboren is en op anderhalf jaar na even oud is. PC is op 3 maart 1821 geboren.
PC zal ook in de volgende jaren tot 1873, geregeld bij de pastoor van Bochholtz en pastoor Langenhoff te Oud Valkenburg logeren, omdat de bouw van de kerk te Bocholtz nog tot die tijd duurt.

Als pastoor Langenhoff bijna 6 jaar te Oud Valkenburg woont, koopt hij op 22 februari 1875 de naastgelegen twee woonhuizen met plaats, hakhout en verdere toebehoren sectie C, nummers 2, 1416 en 1417. Deze twee woonhuizen zijn in 1844 ontstaan uit splitsing van een huis met sectie C, nummer 1.
Genoemde onroerende goederen worden gekocht van de heren Jean Marie Hubert Quaedvlieg, burgemeester der gemeente Gronsveld, wonende te Eckelrade, en van August Quaedvlieg, landmeter, eveneens wonende te Eckelrade. Zij op hun beurt hebben het onroerend goed geërfd van hun overleden vader Karel Quaedvlieg, die overlijdt op 17 december 1873. Het zijn thans de woonhuizen op de adressen, Neerhem 4 en 6, waar nu respectievelijk C. A. Blom en J. M. J. van de Laar wonen.

Het dichtst bij de Berckelpoort van Valkenburg gelegen woonhuis met stalling mestvaalt en aschbak, Neerhem 4, sectie C, nummer 1416, wordt door pastoor Langenhoff op 30 oktober van het jaar 1875 doorverkocht (geschonken) voor de somme van f. 400,— aan Elisabeth Grégoire, zijn dienstmeid, wonende te Antwerpen.
Het gangetje gelegen tussen de twee woonhuizen sectie C, nummer 1416 en 1417 blijft uitdrukkelijk eigendom van de verkoper.

Na de verkoop van dit woonhuis bezit pastoor Langenhoff naast zijn eigen woonhuis, Neerhem 8, nog een woonhuis, Neerhem 6. Het is tot zover niet bekend aan wie hij dit woonhuis verhuurde ofwel wie daar dan gebruik van maakten.
Wel is bekend dat er in 1880 nog een aantal familieleden van pastoor Langenhoff zich te Oud Valkenburg vestigt.
De oudere broer van de pastoor, Josephus Guillielmus (Guillaume) Hubertus Langenhoff (1819-1900) die overigens weer in 1883 naar Roermond vertrekt, vestigt zich samen met zijn dochter Maria Thérèsia (Treesje) Josephina Langenhoff (1849-1922) (De pastoor is dus haar oom.) en verder nog een achternichtje van de pastoor, Maria Josepha Cremers (1874-????) te Oud Valkenburg. Laatstgenoemde is een kleinkind van een oudere broer van de pastoor,

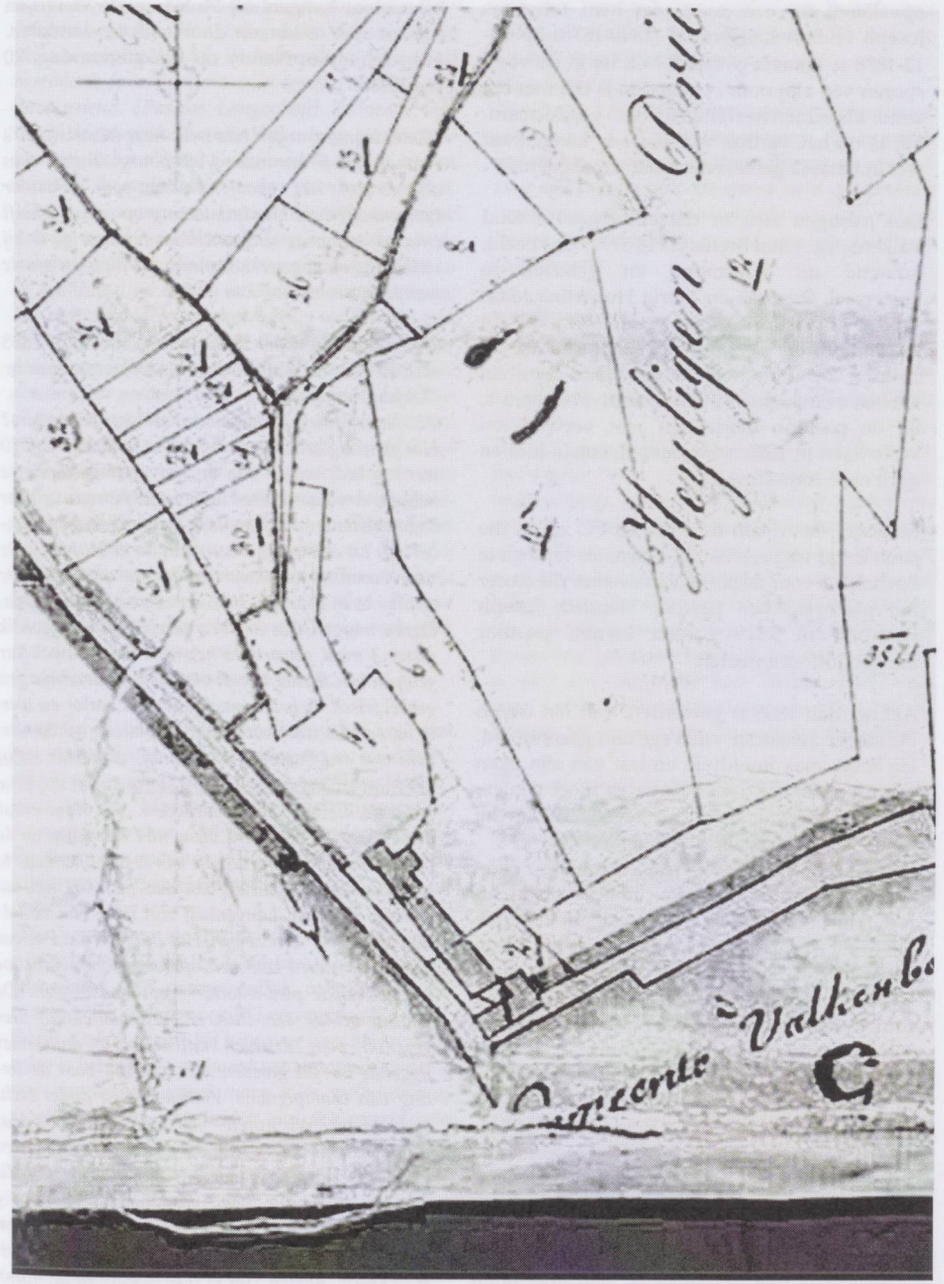

Pieter Aubert Langenhoff (1815-1848). Het is opvallend dat een zoon van hem Johannes Joseph Hubert Langenhoff (1840-1878) op 08-12-1878 te Batavia overlijdt.[8] Of hij in de voetsporen van zijn oom is getreden is mij niet bekend. Misschien heeft hij zijn oom geassisteerd. Hij is na het vertrek van pastoor Langenhoff wel in Batavia gebleven en daar overleden.

Ook vestigen zich in datzelfde jaar te Oud Valkenburg: Karel Breuls (1844-????) als knecht, komend uit Roermond en geboren te Susterseel, Pruissen en Maria Hubertina Maas (1844-????) als meid, eveneens komend uit Roermond en geboren te Amstenrade. Zij zouden op Neerhem 6 gewoond kunnen hebben of misschien inwonend op Neerhem 8, bij de pastoor. Beide zijn niet verwant en vertrekken in 1889 achtereenvolgens in juni en april naar Amstenrade.

Intussen verstrijken de jaren en PC zal in die jaren zeker nog een aantal keren, als hij toch te Bocholtz is voor de bouw van de kerk die onder het pastoraat van pastoor Hendrik Joseph Henrotte in 1879 gereed kwam, pastoor Langenhoff[9] ontmoeten.

Als het dan 1888 is geworden, valt het reizen PC steeds zwaarder vanwege zijn gezondheid. Hij heeft vaak hoofdpijn en last van zijn ogen waardoor hij ook veel vaker rust moet nemen, wat niet meevalt door het vele werk dat hij moet "afdoen", zoals hij dat zelf noemt.
Zijn zoon Joseph[10] is 27 jaar en intussen afgestudeerd aan de universiteit te Delft als architect. Hij neemt PC al veel werk uit handen. Hierdoor komt er een kentering in het leven van PC en is het voor hem mogelijk om meer rust te nemen en grote wandelingen in de natuur te maken. Graag doet hij dat in de buurt van Roermond of in Zuid-Limburg.
Zijn vrouw Nenny kan vaak niet mee omdat zij in Amsterdam nog voor hun gezin moet zorgen. De jongste dochter Annie is dan 14 jaar oud. Nenny heeft ook veel correspondentie voor het kantoor van PC te verzorgen en heeft bovendien haar eigen verplichtingen in de stad.

De huurperiode van PC (1888-1890)
Zaterdag 19 mei 1888 reist PC van Roermond via Maastricht naar Oud Valkenburg om daar bij pastoor Langenhoff Pinksteren te vieren en om tot rust te komen door veel te wandelen. Hij schrijft aan Nenny op Pinksterzondag, 20 mei 1888:

"Zaterdagmorgen per 1ste trein naar Maastricht. 's Avonds om 5 uur naar Valkenburg. Treesje was alleen aan het spoor, omdat oom [Pastoor Langenhoff] eene bloeduitstorting op een oog heeft en alzoo niet mag uitgaan! Voor het overige is hij welvarend en opgewekt. Jammer dat hij geen groote wandelingen met mij kan maken."

Op maandag 2de Pinksterdag 21 mei 1888 schrijft PC aan zijn vrouw Nenny het volgende:
"Liefste Nenny mijn!
Alweer een brief! Ja dat is zeker wel iets bijzonders? Hoe gelukkig heb ik 't getroffen met het weer. Om 10 uur na bed, om 5 uur op, na goed geslapen te hebben, dan naar buiten in de heerlijke natuur daar bad ik gister en vandaag mijn morgengebed en wandel dan tot omstreeks 8 uur, dan na de H. Mis wéér naar boven en een kwartier daarna ontbijten. De natuur is in deze tijd hier het schoonste en rijkste. Dezen morgen was het verrukkelijk en ofschoon ik gister 3 maal gewandeld heb, dus meer dan 5 uur gelopen was ik niet te veel vermoeid en deze morgen geheel frisch. Ik bad 3 maal de Veni Creator en toen ik na de Mis weer boven op het plateau achter den tuin van den Pastoor [Langenhoff] wandelde en in het tuintje van het buurhuis[11] stond kwam mij eene gedachte die ik je wil mededeelen. Het huis naast den Pastoor is verhuurd maar niet betrokken en de familie die het gehuurd heeft wordt belet het huis te betrekken door de ziekte van den man die wel zal sterven. Bij Past. Langenhoff zijn meer dan voltallige logés voor den zomer. Het huis dat de Pastoor gaarne verhuurd zou zien opnieuw schijnt mij toe het gewraakte pied-à-terre[12] voor ons te zijn. De plateau achter den tuin is goed bouwland, zeer geschikt voor druiven kultuur. De daaronder liggende mergel groeven zeer geschikt voor de teeling van champignons. Welnu een en ander lacht mij zeer toe. Wij huren[13] het huis van de Pastoor voor f. 350,—. Wij eten bij de pastoor en maken onzen thee of cacao 's morgens zelf, of gebruiken die ook bij de familie naar goedvinden. Voorloopig hebben wij alleen te zorgen voor 3 bedden een 12 tal stoelen en 2 tafels, een paar waschtafels, een buffetje of kastje. Kasten zijn er overvloedig in de muur.

De 1ste etage bied een salon aan met 3 slaapvertrekken. De benedenverdieping kan later bewoond worden door den tuinier die als wij de plateau magtig worden de kultuur van den grond beredderd, onder toezicht en in compagnieschap van onze vriend. [Pastoor Langenhoff] Zodoende zijn wij in de gelegenheid om te Valkenburg te zijn wanneer wij dat verkiezen en kunnen de kosten op den duur uit de exploitatie van den grond goed maken. Voor dezen zomer zou Louise[14] ook al zeer gaarne gebruik maken van ons optrekjen, zij kan b.v. in de vakantie met hare kinderen een gedeelte betrekken en de hoofdmaaltijd ook bij de Pastoor nemen, zouden wij een ander arrangement willen wij blijven vrij. De beslissing wacht alleen op jouw fiat. Le temps presse, want de kamers en huizen worden hier in dit seizoen zeer gezocht. Keurt gij mijn plan in hoofdzaak goed dan zegt het maar direkt, al was het maar per briefkaart aan Pastoor Langenhoff, want ik ga woensdagmorgen weg en hij kan niet lang op onze beslissing wachten en het huis renteloos laten staan. Hij behoeft de huur zooals gij weet om behoorlijk in zijne noodwendigheden te voorzien en hiermede neem ik afscheid om weer in mijn eentje een groote wandeling te doen. Met het oog van Pastoor Langenhoff gaat het iets beter, hij mag toch geen wandeling van belang maken.
Gode bevolen, dijn zielsvriend, Pierre."

Later in dit jaar blijkt dat Nenny het wel met het voorstel van PC eens geweest is, omdat PC als hij voor zaken in Parijs is, naar "Des Halles" gaat om de "Marchands de Champignons" te zien en te spreken. Hij wil hier overleggen over de champignoncultuur die hij nodig heeft in de grotten van "den Heiligen Dries".

Zijn vriend en de broer van Nenny, Joseph Alberdingk Thijm[15], letterkundige en grote stimulator van de neogotiek overlijdt op 17 maart 1889. Dat is voor PC een grote slag.
Rond Kerst schrijft hij hierover aan Nenny: *"Ja zeker is het verlies van Joseph een groot verlies dat ik nog dagelijksch gevoel maar alles welbeschouwd moeten wij zijn verscheiden van den wereld voor hemzelf als eene weldaad beschouwen. Zijne nagedachtenis zal nu steeds in hooge eere blijven."*

Het feit dat PC zijn eerste brief in 1889 aan Nenny pas schrijft op zaterdag 21 september als PC weer op "den Heiligen Dries" is geeft aan dat PC en Nenny tijd nodig hebben gehad om dat verlies te verwerken en de voorbereidingen van het huwelijk van zijn zoon Joseph met Delphina hebben voor hen natuurlijk ook de nodige tijd in beslag genomen.
Hij schrijft dan:
"Na ? van 't Vaderland doorspoort te hebben ben ik gisteravond 7.10 hier aangekomen, de vrienden maken het opperbest ofschoon Treesje nu en dan weer aan kiespijn lijdt. De avond werd grootendeels ingenomen door mijn mededeelingen omtrent de feesten en een verslag van de reis van Joseph en Delphina."[16]

Als PC op vrijdag 20 december 1889 naar Oud Valkenburg gaat waar hij tot 7 februari zal blijven om Kerst en oud en nieuw te vieren maar vooral ook om rust te nemen, schrijft hij aan Nenny:
"Ik heb groote behoefte aan 6 paar Cristoffle.[17] *Om met ijzeren lepels en vorken te eten vind ik al te onaangenaam, laat dus per postpakket mij dat vergeten St. Niklaas geschenk noch maar zoo spoedig mogelijk toezenden. A governo. Er waren hier noch 3 onderbroeken, 1 nachthemd, 1 gestreken, 1 paar sokken enzv. Het kaasje is niet aangekomen. De kist die ge aan Treesje franko had aangekondigd, is niet franko bezorgd maar moest afgehaald worden en er is meer dan een gulden voor betaald terwijl men voor gefrankeerde kistjes van die afmeting en zwaarte altijd veel minder dan een gulden betaald."*

PC huurt reeds anderhalf jaar het huis op "den Heiligen Dries" aan de Oud Valkenburgerweg van pastoor Langenhoff en er zijn reeds gesprekken om tot aankoop van het huis over te gaan. Nenny schrijft aan PC te Oud Valkenburg:
"Begin niet te laat met het maken van 't kontrakt met Langenhoff. Als daar logés zijn kan het van den eene dag op den anderen worden uitgesteld en het moet nu noodzakelijk worden vastgesteld."

Omdat PC zijn architectenbureau in Amsterdam heeft, zijn ateliers in Roermond, zijn projecten op grote afstanden van elkaar zijn gelegen in Nederland, Duitsland en België, en hij veel internationale contacten heeft in Duitsland, België, Frankrijk en Engeland, is hij vaak op reis. In die tijd vergt dat veel tijd omdat de vormen van vervoer niet altijd efficiënt zijn. Naast de trein gaat PC ook regelmatig met de boot, de koets of vaak zelfs te voet. Nu komt

daarbij "hun" pied-à-terre in Oud Valkenburg en hierdoor zien Nenny en PC elkaar niet al te vaak. De opvoeding van de kinderen moet Nenny meestal alleen doen en dit lijdt tot spanningen in het gezin, vooral met de twee jongste dochters Katrien en Annie.

Op maandag 23 December 1889 schrijft PC aan Nenny:
"Goddank dat gij wel zijt. Ik vreesde dat gij U niet wel gevoelde, en daar vandaan in eene gedrukte stemming verkeerdet. Bij herhaalde lezing van uw vorige brief bemerkte ik echter dat die stemming eerder bij mij dan bij U aanwezig was. Niet dat ik onwel was maar veel eerder was ik gedrukt onder de ondervinding van, eigenbaat, lichtzinnigheid, oppervlakkigheid, enz. enz."
"Het is vandaag donker betrokken maar zeer zacht weer, zoodat ik met open ramen zit, met een voorjaarsgevoel. Gister bleef ik den geheele dag t'huis. Zaterdag begon het om 5 uur te regenen en duurde dit onafgebroken tot deze morgen. Ik had zaterdag bij het boomen planten, maar vooral bij het verplanten van eene den, die een el in den nieuwen weg stond, aan de wandeling bij den Dwinger[18] wat kou gevat in de keel, maar zonder hoofdpijn. Dus geen griep en ook geen "influenza". 's Avonds bakerde ik mijn hals goed en bleef onder dat windsel tot hedenmorgen, en nu ben ik weer heel klaar. Al de boomen zijn op eenige Coniferen na geplant en de ringmuur is ruim ? klaar. Romein[19] is vrijdag namiddag met een contrakt in zijn zak vertrokken, hij komt kort na nieuwjaar hier terug. Ik heb eene woning (kwartier) voor hem gevonden gelijkvloers, 2 groote kamers, boven 1e verd. 1 groot vertrek, zolder en kelder ad f. 120,— per jaar."
"Hoe gelukkig dat het met Mia[20] goed gaat en dat de meid blijft. Ik heb aan Frederik[21] geschreven dat ik niet voornemens was het crediet in te trekken met 1e April maar dat ik hem liever zoo nu en dan een som voorschieten als zijn zaken goed blijven gaan. Hij moest mij dan vooruit de termijnen ongeveer kunnen opgeven. Treesje heeft mij wel gevraagd om dagelijksch met hun te komen eten maar ik vind dat niet aangenaam met al die logés. Ik ga nu om 5 uur thee drinken, blijf dan tot 6, keer terug naar mijn kamer en kom om 9 uur een boterham eten tot 10 ?. Op de feestdagen, Zondag, Kerstmis enz. wil ik bij hun gaan dineeren. 's Morgens verblijf ik altijd bij mij t'huis dat is veel rustiger en voor mij aangenamer. Bij die heerlijke natuur ben ik liefst alleen wanneer mij het eenige gezelschap ontbreekt dat ik altijd en overal gaarne aan mijne zijde zou hebben, maar laat ons verstandig zijn, later zal dat ook komen. Wanneer Joseph maakt dat hij voor Sept. aanstaande de helft van mijne lessen kan overnemen dan kunnen wij het volgende jaar al wederom veel winnen."
"De tijd brengt verder raad."

Op dinsdag 24 December 1889 schrijft PC aan Nenny:
"Dank voor de spoedige toezending van het zilver, het is eene groote verbetering voor mijn eenzaam middagmaal. Die ijzeren blozenden groote lepel en vork maakte mij den indruk dat ik in een gesticht zat. Wat een heerlijk weer is 't vandaag dat geeft hoop voor morgen. Voor de H. Mis maakte ik eene wandeling, de natuur was zacht eenigzins nevelachtig. Thans 10 uur dringt de lieve zon door de wolken en maakt heerlijke landschappen, die volkomen in overeenstemming zijn met de denkbeelden die de rijzende natuur bij de geboorte van den Emanuel zoo heerlijk in l'année liturgique beschreven wordt. Helaas wij kunnen alleen in den Geest bij dit schoone feest vereenigd zijn. Ik hoop dat gij hedenmorgen ook een zonnigen dag, onder alle opzichten moogt hebben. Treesje is bezig de Kapel te sieren met bloemen en roode en witte kaarsen, het zal een zeer innig en Oud Christelijk feest zijn morgenochtend in het kapelletje! Ik heb de lektuur en het Bouwkundig Weekblad ontvangen. De Opmerker moet gij mij maar niet meer hier zenden, die heeft altijd kleine geruchtjens die mij kriegel maken. Het Bouwkundig weekblad wil ik gaarne elke week ontvangen. Ik heb overvloed van werk voor Roermond zoodat er van lezen niet veel zal komen; reeds zond ik 3 dagen achter elkander 3 - 4 en meer teekeningen. Gisteravond werkte ik van 6 - 9 deze morgen weer een paar uur, dan naar de parochiekerk voor den Biechtstoel enz. En nu neem ik afscheid. U allen een gelukkig vrolijk en heerlijk Kerstfeest wenschende."
"Dijn trouwe innig liefhebbende, Pietro."

Zoals uit deze en volgende brief blijkt, is in het huis van pastoor Langenhoff een kapelletje. Het kapelletje is nu nog steeds aanwezig in het huis van de familie Straus, Neerhem 8. Hieruit blijkt duidelijk dat het pied-à-terre van PC en Nenny het huis, Neerhem 6, moet zijn geweest. Het kapelletje is voorzien van een klein kruisgewelf en een neogotisch raam. Het moet haast wel zo zijn dat PC dat voor pastoor Langenhoff heeft ontworpen en laten uitvoeren. Wanneer dat precies geweest is, is nog niet duidelijk geworden. Ook het gegeven dat PC schrijft: *"toen ik [PC] in het tuintje van het buurhuis stond"*[22] duidt erop dat Neerhem 6 het adres moet zijn geweest dat door PC werd betrokken.

In de volgende brief op kerstdag lezen we dat de pastoor vanuit zijn huis naar "den Dwingel"[23] wil kunnen lopen maar PC wil onbekenden niet te dicht bij zijn huis en tuintje hebben: Het kan niet anders dan dat PC op dat moment nog steeds het huis, Neerhem 6, huurt.

Op woensdag 25 December 1889 schrijft PC aan Nenny:
"Wij hebben een zeer lieve Kerstdag gehad. Om 7 uur begon in het smaakvol door Treesje versierde kapelletje de H. Dienst. Het altaar was met bloemen en klimop en een groot aantal kaarsen opgeluisterd, voor het altaar 2 zuiltjes met bloempotten en de lichtkroon met roode kaarsen en klimop doorvlochten. De Pastoor was goed en wel, zoodat hij zonder vermoeijenis de drie H. Missen met zijn gewone eerbied en majesteit heeft kunnen celebreeren. Alle aanwezenden naderde tot de H. Tafel. Na den H. Dienst ging ik in mijn eentje den berg op, het weer was heerlijk de lucht verkwikkend zoodat ik met een dankbaar hart met de familie het ontbijt ging gebruiken. Ofschoon de appétissante geur van de saucijzen broodjes zeer verlokkend waren hield ik mij trouw aan mijne gewoonte en vergenoegde mij met een paar eijeren en gewone boterhammen. Na het ontbijt ontving ik een pak brieven enz. Waarbij je Kerstwensch en een brief van Joseph. Daarna ging ik den berg op en maakte een grote wandeling. Bij mijne terugkomst vond ik de Pastoor op onzen H. Dries. Hij kwam mij een voorstel doen om een weg te maken van ons huis over de schilderachtige rotsblokken aan de zijde van den Dwinger[24], daar hij er niet toe kon besluiten om den weg achter ons tuintje naar de fraaije rustplaats af te staan. Ik had hem reeds vroeger gezegd dat de afstand van dien weg eene, conditie, sine qua non, was voor mij voor den aankoop van het huis met tuin. Na lang delibereeren kwam hij op het volgende voorstel. Hij verkoopt mij de geheele bezitting, maar behoud het recht om zoolang hij leeft te blijven wonen met het vrij genot van het gehele terrein voor een nader te bepalen som. Deze som zal eerst worden betaald of er zal eerst eene intrest van die som geheven worden naar zijn dood, terwijl hij het huis door hem bewoont moet onderhouden en belasting betalen zooals thans. Ik laat verder het geheele terrein exploiteeren en hij krijgt de noodige groenten enz. voor zijn huishouden. De regeling met Treesje moet verder nog besproken worden. Op deze wijze behoeven wij geen moeijelijk kontrakt te maken en ik blijf meester van het terrein. Wat dunkt je daarvan? Om half 2 gingen wij tezamen eeten. Na het eeten maakte ik weer eene wandeling, maar van langs den Oud Valkenburgerweg tot Oud Valkenburg, toen achter Sloën of Châloen[25] (Ik weet niet hoe het eigenlijk heet.) den berg op en vandaar had ik een heerlijke zonsondergang, daarna daalde ik naar het Geuldal in, nadat ik de thans breede en snel vlietende rivier ruischend en kletterend van boven genoten had. Nu eerst is de Geul in hare kracht tot aan de hooge boorde gevuld met helder spiegelend water dat het lieve landschap als een sierlijken meander doorstroomt. "De lieve streek heeft in die toestand zelfs met eene December zon niets van hare aantrekkelijkheid voor mij verloren." Elk jaargetij heeft zijne eigenaardige charmes. Maar men moet ontvankelijk zijn voor dat schoone. Er is zooveel dat nu een dieperen indruk maakt dan in den zomer, en de vergezichten zijn thans geheel anders, daarbij komt het aangename van zich met lust sterk te bewegen en dat men nergens verhinderd wordt om voort te loopen. Neen de winter zal mij niet afschrikken. Al wordt men ook enkele dagen gedwongen om in huis te blijven wanneer men dan weer in de vrije schoone natuur met eene versterkende opwekkende lucht zich kan bewegen geniet men dubbel. Ik hoop dat gij ook vandaag een zonnetje gehad hebt en dat gij een opwekkend en zalig Kerstfeest zult mogen hebben doorgebracht wanneer gij dit, mijn schrijven zult lezen.
Gode bevolen, met hartelijke kusjes voor allen, de U met mij, en ik met U liefhebbende, dijn Pierre."
"De vrienden zitten te kaarten. Om 9 uur ga ik derwaarts een boterham eten. A Dio."

Op zondag 29 December 1889 schrijft PC aan Nenny:
"Vandaag heb ik om ? 3 uur eene groote wandeling ondernomen over den berg in de richting van Sibbe[26] maar meer lings zoodat ik in eene prachtige laan kwam van dennenbomen en later eiken, zeer afwisselend, en grootendeels nog nieuw voor mij.

Tegen den avond kwam ik tegenover Schin op Geul op den groote weg en kon toen gerust huiswaarts keeren. Neen lieve, de winter is hier niet zoo ongenietbaar als men zich dat voorstelt. Ja zult ge zeggen, alles is wel als het fraai weer is, maar als het stortregent, sneeuwt en stormt. O ja, dan is het zeer aangenaam, in een warme zaal, op een gezellige kamer in de Vondelstraat, of in de grootsche concertzaal bij het hooren en genieten van heerlijke muziek. Dat alles is zeer waar, en ik zal er ook niemand van afleiden dat genot te genieten. Men moet kiezen of deelen, en gij hebt zeker zeer wijs, goed en wel gedaan van niet met mij hier te komen, wanneer ik zei dat gij er geen plezier in vind dan is het niet om iets onaangenaams of afkeurenswaardig te zeggen, maar alleen om diegene die zich moeite geven om je tot een dergelijk besluit te doen komen gerust te stellen. Ik weet zeer goed dat gij gaarne met mij zoud mee gaan, maar in de omstandigheden waarin wij thans verkeeren is het beter dat gij deed zooals gij gedaan hebt. Gij zegt dat gij het vorig jaar met Paschen zonder het maken van de gordijnen ook al niet zoud geweten hebben wat gij met uwen tijd zoud hebben aangevangen. Ook dit is waar, in dit jaar zult gij geen gordijnen te naaijen hebben. Ergo. Maar laat ons den tijd niet vooruit loopen. Zeker is het dat het goed was dat ik zoo spoedig mogelijk ben hier gekomen, want in die 10 dagen dat ik nu hier ben heeft men meer werk gemaakt aan de nieuwe muur dan in de 3 weken voor mijn komst. Ik zal dus trachten zoo spoedig mogelijk weer eenige dagen hier te zijn, wanneer ik de gelegenheid er toe zal hebben. Wanneer ik 's avonds hier zit te werken is het wel wat ongezellig met die groote glazen deuren zonder gordijnen, d.w.z. zonder gordijnen die men kan digt maken, ook is het koud wanneer die oosten wind zoo vlak op de deuren staat, maar enfin. Vandaag en gister was het gelukkig geen wind meer."

"Om je een denkbeeld te geven van hetgeen ik zooal te doen heb, kan dienen dat ik in die 10 dagen meer dan 30 brieven ontving, dagelijksch teekeningen verzond en ± f. 2.59 aan postzegels uitgaf. Er is dus geen nood dat ik te veel zal verboeren. Als een bewijs dat wij geen gewaagde koop gedaan hebben kan dienen dat men ons voor het sanatorium[27] geheel in onze buurt eene goede plek f. 270,— voor de groote roede gevraagd heeft. Wij betalen 75,— voor die maat. Men heeft 225,— geboden een andere eigenaar vraagt 400,— en Van der Maesen[28] heeft 500,— gegeven. Vandaag hebben wij Brussel loof gegeten van ons terrein uit de souterrain, het was heerlijk. Ik vertrouw dat dit eene goede teelt zal worden. Met het planten gaat het goed. Guillaume[29] is een knappe en vlijtige jongen, ik ben zeer over hem tevreden. Weet gij nog hoeveel Louise voor hem als kostgeld heeft bedongen? Zij heeft aan Treesje gezegd 75 Ct. per dag, ik meende 45 maar denk wel dat, dat te weinig zal zijn."

"Ik heb het vandaag zeer druk en zal dus niet lang philosopheren over het oude en nieuwe jaar. Ik heb ook hier geen kaartjes om aan vrienden te zenden, ik ben dus afwezend zoowel in Amsterdam als hier. Groet heilwenscht en kust onze kinderen recht hartelijk, ik hoop dat gij lieve, morgen eenen aangename avond moogt doorbrengen bij Joseph en Delphina. Dit is het eerste diner dat zij geven. Ik betreur wel er niet bij te kunnen zijn. Laat het een offer zijn voor hun geluk den allerhoogste gebracht, die het beste weet wat ons dienstig is, wanneer wij met een kinderlijk gemoed, maar met mannenkracht en wil, ons naar Zijn Heiligen Wil onderwerpen en steeds trachten dat te doen wat tot Zijne Eer en Glorie en tot ons eigen heil dienstelijk is. Non nobis Domine, non nobis sed propter nomen tuam da gloriam."

"Gister waren de kolonnel Schwartz met mevrouw[30] in de Mis in het kapelletje wegens verkoudheid. Mevrouw zei bij het heengaan. C'est un vrai anachorète! Hoe gemakkelijk men een Heiligen indruk maakt wanneer men een kaal hoofd heeft met een lange baard en lange zwarte pij ! ! en in 't Latijn bidt ! !"
"Zalig uiteinde en Begin."

Dat PC een kaal hoofd had en een lange baard is op foto's van hem op oudere leeftijd wel te zien. Dat is op zichzelf niet opmerkelijk. In combinatie met het feit dat hij ook zijn gebeden in het Latijn deed en een zwarte pij droeg vonden de kolonel en zijn vrouw niet in het tijdsbeeld passen. PC was lid van de Derde Orde van den Heilige Dominicus en leefde op "den Heiligen Dries" blijkbaar min of meer als een monnik in zijn geest. Hij kreeg als tertiaris de naam van Broeder Dominicus en Nenny als Zuster Catharina en zijn zo in de Dominicaanse Derde Orde opgenomen. PC lag op zijn doodsbaar als Broeder Dominicus in het witte en zwarte kleed der predikers.[31]

Op maandag 1 januari 1890 schrijft PC aan Nenny:
"Wij hebben met ons 3en een eenvoudig boterhammetje gegeten en eene zeer fijne flesch op de gezondheid van de afwezende feest vierende vrienden gedronken en om 11 uur ons ter ruste begeven."
"Hoe vind gij mijne nieuwjaars kaarten aan de kinderen, die elk eene laan op den Heiligen Dries hebben. Joseph als stamhouder mocht wel met zijn vrouw even als wij elk eene laan hebben. Komt het niet alleraardigst uit dat elk kind een laan is toegewijd."

Op dinsdag 7 januari 1890 schrijft PC aan Nenny:
"Romein is gisteravond aangekomen. Ik heb dus de handen vol en jammer nog maar zoo korten tijd om hem op de hoogte te brengen. Hij is niet zoo vlug als de meester, al zeg ik het zelf."

PC zal op donderdag naar Roermond vertrekken om daar nog een aantal zaken af te doen en dan naar Exaten, en over Venray om maandag 13 januari "Deo Volente, t'huis te zijn." Toen hij op 20 december op "den Heiligen Dries" aankwam, was hij ook over Venray, Roermond en Maastricht van Amsterdam gekomen en had hij dus al een aantal dagen gereisd. Dat betekent dat hij bijna 4 weken van huis moet zijn geweest.

Als PC op maandag 10 februari 1890 in het Grand Hôtel du Louvre te Parijs verblijft laat hij Nenny weten dat hij Parijs niet voor Oud Valkenburg zou willen ruilen. Hij schrijft:
"Ik heb vandaag eene wandeling gemaakt in 't Bois de Boulogne, maar moet bekennen dat eene wandeling langs de heuvelen en dalen van Valkenburg voor mij veel meer aantrekkelijkheid hebben, dan die kunstmatige fraaije natuur met rijtuigen en wandelaars gestoffeerd. Neen, neen, ik zou niet willen hier wonen wanneer mij de keuze gelaten werd tusschen Valkenburg en Parijs. Die tijd is voor mij voorbij. Natuur en eenzaamheid hebben voor mij de grootste charme."

Ing. Gerard van Asperen, architect AvB-BNA.

(Het vervolg van dit artikel wordt geplaatst in volgende edities van dit bulletin)

Noten

1 Bij de betekenis hiervan moet men denken aan het oude werkwoord "hellingen", dat inspannen, vermoeien betekent. In het Limburgs spreekt men van "hellen", zich zwaar inspannen. De Valkenburgse "Heiligen Dries" is dus niets anders dan een terrein, dat in zijn ontstaan, zéér moeilijk te ontginnen was. Volgens: Gerlach van Straebeeck.

2 Uit een lezing van Dr. Carine Dujardin (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC), Leuven).

3 Volgens het handboekje voor de zaken van de Roomsch Katholijke Eeredienst, zeventiende jaargang 1863, Blz. 156.

4 Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen. Knipsels Langenhoff.

5 Voorgaande gegevens zijn ontleend aan het boek: Catholics in Indonesia. Door: Dr. Karel Adriaan Steenbrink (1942-heden).

6 Pastoor van Bocholtz van 1854 tot 1895 en geboren te Eys, nu gemeente Wittem op 15 november 1816. Hij werd priester gewijd in 1841 en was daarna kapelaan van Nieuwenhagen en Bocholtz. Onder zijn pastoraat kwam in 1879 de nieuwe kerk gereed. Hij overleed te Bocholtz op 10 februari 1895.

7 De Frans-Duitse of Frans-Pruisische Oorlog begon op 19-07-1870 en duurde tot 10-05-1871.

8 Zie internetsite: Nakomelingen van Joannes Langenhoff.

9 PC noemt pastoor Langenhoff in zijn brief van 21 mei 1888 aan Nenny, "onze vriend".

10 Josephus (Joseph of Jos) Theodorus Joannes Cuypers (1861-1949), ingenieur en architect.

11 Dit moet dus het huis op Neerhem 6 geweest zijn.

12 Het is duidelijk dat PC en Nenny al langer op zoek zijn naar een geschikt pied-à-terre om tot rust te komen.

13 Later zal PC het huis kopen.

14 Louise is de vrouw van Frans Marie Hubert Stoltzenberg (1838-1909), beeldhouwer en ondernemer. Werkte samen met PC in het atelier Cuypers / Stoltzenberg. Hij had dat werk in 1865 van zijn reeds bejaarde vader, François Charles Stoltzenberg (1805-1875), overgenomen. In 1892 emigreerde hij met zijn vrouw Louise naar Amerika en verkocht 2 jaar later zijn deel van het bedrijf aan PC, die het met zijn zoon Joseph voortzette onder de naam Cuypers & Co.

15 Josephus (Joseph) Albertus Alberdingk Thijm (1820-1889).

16 Joseph Cuypers trouwde op 02-09-1889 met Delphina Marie Clara Antonie Povel (1868-1948), PC vertelt over de huwelijksreis van zijn zoon en schoondochter, zij zouden 5 kinderen krijgen.

17 Christoffle, merknaam voor Frans tafelzilver.

18 Den Dwinger, de tegenwoordige Dwingelweg of Van Meylandstraat.

19 Romein de aannemer?

20 Maria (Mia) Catherina Ursula Cuypers (1864-1944), een dochter van PC en Nenny.

21 De Chinees Frederick (Frederik, Freddie of Dik) George Arrhee (Taen Err Toung) (1859-1945), de man van Mia en dus de schoonzoon van PC en Nenny.

22 Zie brief 21 mei 1888.

23 Klimmende weg of langwerpige hof tussen twee nagenoeg evenwijdige ringmuren van een middeleeuwse hoogteburcht of burcht. Zie: Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur en bouwhistorie. Door: Haslinghuis - Janse.

24 De tegenwoordige Dwingelweg ofwel Van Meylandstraat.

25 Het kasteel Schaloen te Oud Valkenburg, met een gracht omgeven, bestaat nog steeds het is door PC in 1894 ingrijpend gerestaureerd en verbouwd.

26 Van Valkenburg naar Sibbe is ongeveer 3 kilometer naar het zuiden, vandaar naar Schin op Geul ongeveer 4 kilometer oostwaarts en vandaar terug naar Valkenburg nog 4 kilometer. Dat wil zeggen dat PC een wandeling van tenminste 11 kilometer moet hebben gemaakt.

27 Bij akte van 1 februari 1890 werd de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van een rust- en herstellingsinrichting te Valkenburg of aangrenzende streek opgericht een stijlvol gebouw dat later hotel, daarna klooster en tenslotte weer hotel werd: "Parkhotel Rooding". In het prospectus tot oprichting van *Het huis ter Geul* verklaarden de initiatiefnemers, waaronder PC, tot de stichting van de maatschappij te zijn gekomen door onder andere ligging, natuur, gezondheid enz.
Er werden aandelen van 100, 250 en 500 gulden uitgegeven. Op 20 september 1890 had de aanbesteding plaats en onder beheer van PC begon de firma C. van Straaten uit Utrecht aan het omvangrijke karwei. (Zie internet, Historie Parkhotel Valkenburg. Hotel Rooding.)

28 Jhr. Mr. Louis Henri Leonard (Louis) Joseph van der Maesen de Sombreff (1854-1926), Zuid-Limburgse edelman, was zeventien jaar Eerste Kamerlid. Zijn moeder was een dochter van het Tweede-Kamerlid Baron De Bieberstein, een oom was minister en zijn vader was rechter in Maastricht. Hijzelf was na advocaat te zijn geweest, werkzaam bij het Openbaar Ministerie en kantonrechter te Heerlen van 1886 tot 1926. Sprak, zelf schoolopziener zijnde, in de Eerste Kamer behalve over justitie en waterstaat ook regelmatig over onderwijszaken.

29 Guillaume waarschijnlijk de terreinknecht.

30 Georges Guillaume Antoine Schwartz (Charleroi 1826-Valkenburg 1900), oud-kolonel en mede oprichter van het huis ter Geul. Hij trouwde te Maastricht op 15-07-1851 met Marie Josephine Wilhelmine Mathilde de Greenleaf

31 Limburgs jaarboek XXXIII Eerste en Tweede Aflevering. Dr. Cuypers nummer. 1927.

Inschrijfformulier

In de voetstappen van Cuypers

Najaarsexcursie 25 t/m 27 september 2009

De heer / mevrouw *) voorletters:
Lidnummer
Adres
Postcode en woonplaats
Telefoon
E-mail adres

Opstapplaats
NS Station Amsterdam-Sloterdijk *)
NS Station Breda *)

In noodsituaties kan de reisleiding contact opnemen met:
Relatie
Telefoonnummer

Schrijft zich in voor:
een eenpersoonskamer *)
Deelt de kamer met *)

De heer / mevrouw voorletter
Lidnummer
Adres
Postcode en woonplaats
Telefoon

Opstapplaats
NS Station Amsterdam-Sloterdijk *)
NS Station Breda *)

In een noodgeval kan de reisleiding contact opnemen met
Relatie
Telefoon

Opmerkingen
Preferenties
Dieetwensen

(* doorhalen wat niet van toepassing is)

Datum
Handtekening

Dit formulier voor 15 mei 2009 terugsturen naar Cuypersgenootschap t.a.v. Jan Dekkers, penningmeester, Hogestraat 20, 6651 BL Druten
Of mailen naar dekkersdruten@hetnet.nl

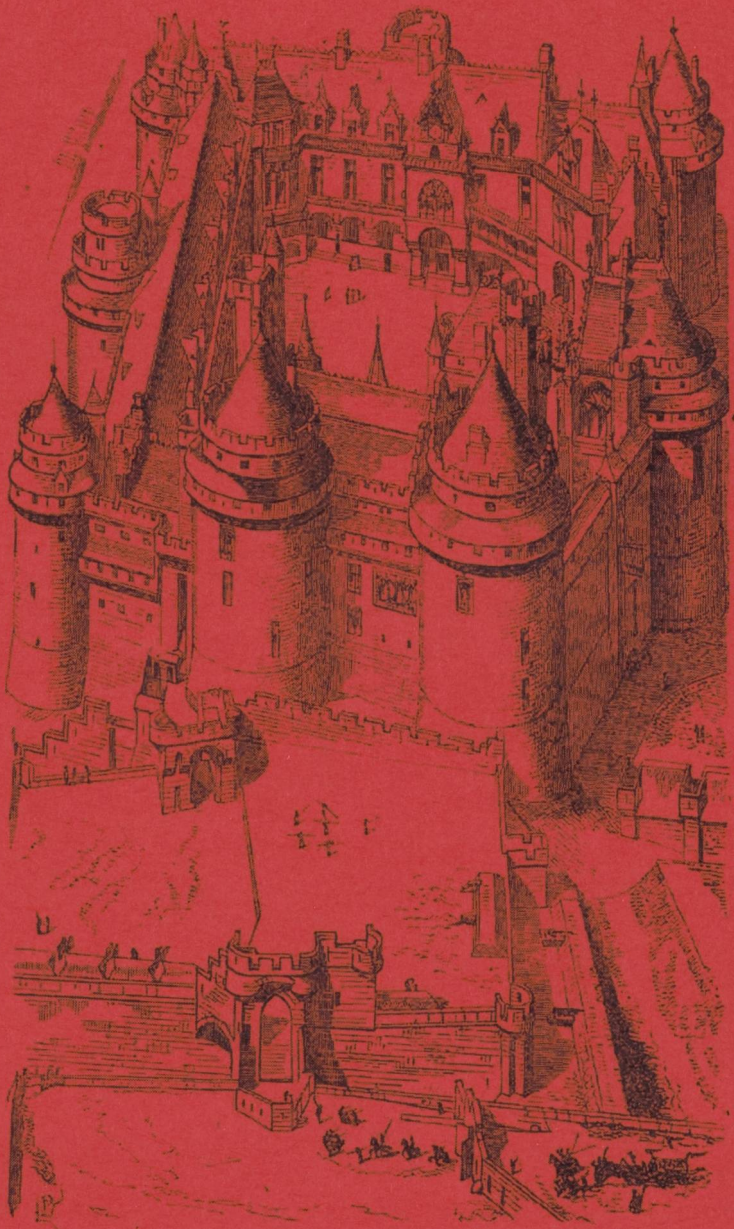

VUE CAVALIÈRE DU CHATEAU DE PIERREFONDS
(Côté d'entrée).

Vve A. Morel, éditeur. Typ. G. Retaux.